د لوی استاد ارواښاد علامه پوهاند عبدالحي حبيبي د نولسم تلین په وياړ!

پښتو

او

پښتونواله

Ketabton.com

پوهاند علامه عبدالحی حبیبي

۱۳۸۲ لمریز کال

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

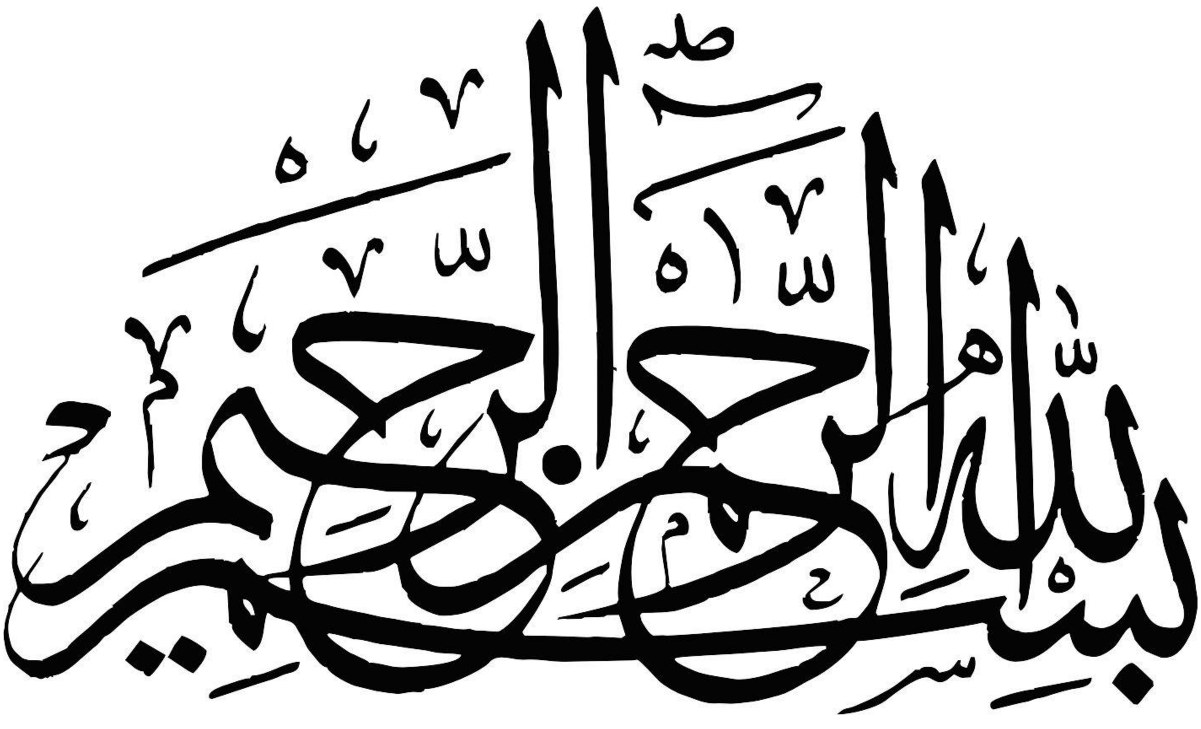

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کتاب پېژندنه

||||||||||||||||||||||||||||||||||||||||||||

کــتاب نوم : پښتو او پښتنواله

لیکوال : علامه پوهاند عبدالحی حبیبي

ټولوونکې : بېنوا فرهنګي ټولنه

چاپکال : 1382ل/ 2003م کال

خپرندویه : بېنوا فرهنګي ټولنه

چاپشمېر : پنځه سوه ټوکه

کمپوز/ ډیزاین : جبار ترنګ

کمپیوټرچارې : بېنوا فرهنګي ټولنه

د خپرونو لړ : لومړی

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

زمونږ يادښت

بېنوا فرهنګي ټولني د خپل تاسيس له مهاله دا پلان او آرمان درلود چي نوموړې ټولنه به يو مرکزي خپرونی ارګان لري، د ځوانانو، ښځو او نورو اړينو مسايلو په اړه به نوي خپروني لري، بوختوونکي او ارزوونکي پروګرامونه او غونډې به جوړوي، کتابونه به خپروي او . . . .

له دې جملې څخه يې ګڼ شمېر غونډې جوړي کړې چي محسوسي او ګټوري پايلي يې لرلي دي، مرکزي خپرنی ارګان (ښکلا مجله) يې تر دې مهاله پنځمې ګڼې ته رسولې ده او دا دی خپلو سترو آرمانونو ته د رسېدو پر لار يو بل د خير ګام پورته کوي او د لومړي ځل لپاره د هيواد او نړۍ د نامتو او نابغه ليکوال، پوهاند علامه ارواښاد عبدالحي حبيبي يو ډېر په زړه پوري او ګټور اثر (پښتو او پښتنواله) خپروي.

دا اثر هغه نسبتاً اوږده مقاله ده چي په پرله پسې توګه د (کابل مجلې) د 1354ل کال په ټولګڼه(کلکسيون) کي خپره شوې ده چي د پښتنو قانون (پښتونواله) يې په خورا عالمانه، ژوره او بېساري توګه څېړلی او پښتنو و نړۍ ته يې ورپېژندلی دی.

دا چي نوموړې ليکنه له يوې خوا په خپل ډول کي ډېره نوې بڼه درلوده، چي بايد په يو ځايي ډول د هر چا لاس ته رسېدلې وای او له بل پلوه بېنوا فرهنګي ټولني وغوښتل چي د ارواښاد د نولسم تلين په اړه او همدارنګه د تبرك لپاره د خپلو خپرونو د لړ د لومړۍ ګڼې په توګه دغه ډېر ګټور اثر خپور کړي، ځکه نو د ټولني کارنده او ځيرك مرستيال ښاغلي عبدالجبار ترنګ د سترګو په رپ کي په ډېره لېوالتيا سره دغه بېساري ارزښتمنه مقاله سره يوځای، ترتيب، کمپوز، ډيزاين او سمه کړه او دا دی د يوه کوچني خو په منځپانګه ډېر بډای کتاب په توګه يې ستاسو درنو لوستونکو لاسونو ته در رسوي، هيله ده چي وړ ګټه به ځني تر لاسه کړئ.

همدارنګه دا يادونه هم کوو چي بېنوا فرهنګي ټولنه غواړي چي دغه د کتاب خپرولو لړۍ د مهربان اللهج په مرسته وغځوي، چي په دې کار کي موږ د درنو فرهنګپالو او پښتومينو يارانو لاسنيوي ته سخته اړتيا لرو، ځکه وايي چي له يوه لاسه ټك نه خېژي، نو کتاب، مجله او ليکنه برابرول يې پر موږ د چاپ ځواني تاسو وکړئ؛ که داسي وشي، نو ان شاألله د ګوډ فرهنګ پښې به مو بيا روغي او د نړۍ سترګي به يې ننداري ته را واوړي.

تر همداسي يوه مهال پوري

د خدای (ج) په آمان!

اداره

13/4/1382ل_ کندهار

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټولــــــنه يا اجــتماع

په دې لاندي کرښو کي زه د خپل وسه سره سم د پښتو اجتماعي روحيات، پسيکولوژي او عقليت څه نه څه څرګندوم او هغه شيان چي د پښتو او پښتنوالي څلي ځني اوڅاريږي، تر څېړني لاندي نيسم:

ټولنپوهان يعني اجتماعيون او د اجتماع علما Sociologists وايي: ټولنه يا اجتماع په موجوداتو کي يو خاص ناموس دی، چي هيڅ شی له دې څخه نسي وتلای، يو ژوندی جسم که انسان وي، که حيوان، که کوچنی ذره بيني مکروب، دا ټوله له خورا وړوکو کيمياوي ټوټو څخه جوړ سوي دي، او دا ټوټې له هغو بېخي کوچنوټو ذراتو څخه مرکبي دي، چي په پښتو يې كك او په عربي يې جوهر فرد او په اروپايي ژبو يې atoms بولي، دا ككونه په طبيعت کي د ټولني خاصيت لري او دغه خاصيت يو د بل سره نښتون د ژوندون حرکت پکښي پيدا کوي. کوچني او لوی ژوي(حيوانات) ټوله په دغه اجتماعي خاصيت د ژوندون مجموعې لري، چي د دوی اجسام ځني ترکيب سوي دي، لکه د ژونديو شيانو اجسام چي د ژوند له مجموعو څخه جوړيږي، دغسي هم هر جسم او هر فرد له نورو سره نښت او يو ارتباط لري، په خزندو او چنجيانو او لويو حيواناتو کي هم دا خاصيت سته، هغه حيوانات چي نباتات خوري، بېلي ډلي لري او الوتونکي هم شخړ_شخړ الوزي، پيلان په زنګلو کي تر 150 پوري يو ځای په ټولنه کي ګرځي، دغسي هم نور هګان يعني وحشي حيوانات لکه د افريقا بېزوګاني توکم_توکم دي او يوه نوعه بېزو چي سيرکوپيتيکوس cercopithicus نوميږي ډله_ډله د خپلو مشرانو تر اداري لاندي ژوندون کوي، مشر يې ګوماري يا يې ژغوري، ګوريلا او بابون تر دې لا ښه اجتماعي ژوندون لري .

مګر انسان خو په يوه مصنوعي او عقلي اجتماع کي ژوندون کوي، او دا خپل اجتماعي حيات هم تر يواځني ژوندون ښه ګڼي او اجتماعي نظامات او افعال يې پر مقايسه او استدلال او استنتاج ولاړ دي. پرته له دې څخه د انسانانو ځيني وحشي قبايل هم د ټولني روح لري، هره ټولۍ يې له څو کورنيو څخه جوړه سوې، لکه د اسټراليا، جنوبي افريقا او سيلان ځيني ټولني .

د موجوداتو دغه حال ته چي څوك ځير سي، نو داسي ورته ښکاره کيږي، چي "ټولنی ژوندون" د انسانانو دپاره طبيعي او حتمي دی او زړو پوهانو چي انسان مدني يې بالطبع باله، هم مطلب دغه و، چي اجتماعي احساس يې پر طبيعت او خاوره ور اخښلی سوی دی او د ده د ژوندون لوازم او اړتياوي هم په يوازيني ژوندون کي نسي بشپړېدلای، د خپل ژوندون دپاره اړ دی، چي د نورو کومك او مرسته ځانته وموميناو د ټولني په سيوري کي ځان وژغوري

په حقيقت کي د انسان سعادت او کمال او نوري ټولي ښېګړي په اجتماعي ژوندون کي حاصليږي او د ژوندون ټوله مزايا هم بېله اجتماع لاسته نه راځي، ولي چي انسان د نورو په مرسته د ژوندون فوايد او منافع لاس ته راولي او د سعادت ژوندون ته رسيږي او يو انسان يوازي او بېل ټوله ښېګړي نسي ميندلای

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتـــو او اجـــــتماع

پښتون ملت خو د تاريخي تحقيقاتو له پلوه هغه زاړه آريانان دي، چي دا څو زره کاله پرله پسې په دغه خپله ځمکه "پښتونخوا" کي پراته دي، په پښتنو کي تر اوسه هغه د آريانانو زاړه خواص او تاريخي مزايا ليدل کيږي، په اجتماعي حالاتو کي، خو دا يوه منلې خبره ده چي کورنۍ د ټولني منشا ده او د اجتماعي ژوندون زده کړه او وده هم لومړی په کورنۍ کي کيږي، اجتماعي عواطف او د ټولني د وروړګلوۍ سپېڅلي احساسات، خو لومړی په کورنۍ کي زېږي .

نو کورنۍ د ټولني يوه کوچنۍ نمونه ده، ډېري کورنۍ بيا سره يو ځای سي او يوه ټولۍ ځني جوړه سي، ډېري ټولۍ چي سره ونښلي، نو يو اولس ځني روغ سي، ډېر اولسونه نو ملت تشکيل کي، لکه پر جغرافي وېش چي هم له ډېرو کورنيو څخه يو ښار او له ډېرو ښارو څخه يو ولايت او له ډېرو ولاياتو څخه بيا يو مملکت جوړ سي.

دا خو يو طبيعي عام اجتماعي ناموس دی، چي د پښتنو ټولنی ژوندون هم پر دغه پيلامه ټينګ دی، په پښتنو کي"کورنۍ" خاص اهميت درلود او ډېري کورنۍ چي ځانته يې خصوصي عقلي او ادبي او اولسي امتيازات درلوده، دغه خپل وضعيت يې پښت تر پښته ساتلی، کوم ځلمی که د ننګيالو ټبر ته منسوب و، هغه به ضرور ننګيالی راوتلی، تر کورنۍ وروسته (پښه) خپل کام (زی) نور مراتب وه، چي په پای کي نو ټوله په پښتون ګڼېده او دا ټوله کورنۍ، ټبرونه، د پښتون ملت اجتماعي شعبې وې، چي د اجتماع په علم کي "سلاليه ټولنه" ورته وايي او داسي ټولني د خپلوۍ، تناسل په رابطه جوړيږي او د دوی وينه او پښت هم تقريباً يو وي.

په سلاليه ټولنو کي دوه ډوله روابط سته، چي ځيني پر مندو سره وېشل کيږي او ځيني پر پلرو، پښتانه خو هغه قبايل دي، چي پر پلرو سره وېشل سوي دي، او "ابوت" پلارګلوي د دوی د وېش ستڼه وه، د پښتنو "اسماْ الرجال" به تاسي ته ښه ښکاره سي، چي هره ټولنه بېل پلار لري، او دا پلرونه په پای کي ټوله د پښتون په لوی پلار ګڼېږي او په دوی کي د پلار د قبيلوي وېش مسلسل عنعنات سته .

په زړو آريانانو کي هم، لکه چي داسي وېشونه وه، وکتوګيګر

W. Geigerالماني محقق مستشرق ليکي چي پخوانو آريانانو هم داسي قبايل درلوده، چي سره خپل به وه.

په زړه اوستا ژبه کي ويس Vic او دغسي هم د هند په رګويدا زاړه کتاب کي دغه کلمه د کورنۍ او ټبر او قبيلې په معنا راغلې ده، د ايران د داريوش د بېستون په ليکو کي (لومړی ټوك 65 وينا) کي هم د ايران زړې لس قبيلې ذکر سوي دي.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اوستا او رګویدا چي د آریانانو زاړه کتابونه دي، د (ویس) کلمه کټ مټ د پښتو اوسنۍ کلمه (دیس) ده، چي په هغه زړه معنا په پښتو کي ژوندۍ او فقط (د) يې په (و) بدل سوی دی . دال او واو ډېر سره اوړي، مثلاً کندهار کي وايي کښېښوول، ننګرهار کي وايي کښېښودل، دوکتور ګوستاولوبون د زړو آریانانو د کورنۍ په بحث کي ليکي:

"چي پخوا د دوی د ژوندون او معاشرت اساس په کورنۍ ټينګ و، ټوله خلق خپلو پلرو او نيکونو ته منسوب کېدل، بلکي دوی د خپلي کورنۍ پرستش کاوه او کوزده او تولد او تناسل يې مذهبي مبارك دودونه ګڼل، نو له دې جهته چي د دوی پښت پاته سي او ټبر يې ډېر سي، زوی پر دوی ډېر ګران او زېږېدل يې هم خوښي وه، د زوی نه درلودل يې د کورنۍ وراني او د پلرو د نامه ورکېدل ګڼل.

د هندي آریانانو په زاړه کتاب رګویدا کي هغه خوښۍ ذکر سوي دي، چي پخوا آریانانو به له خپلي کورنۍ څخه اخيستې، د رګویدا دغه جملې دلالت کوي، چي په دوی کي کورنۍ څومره قدر درلود:

"خـــدای تعالی د ژوندون واکمن دی

ما لك الملك دی، دې ښاغلي کورنـــۍ

سږو ته ورکوي، خدايه موږ ستا مربي يو،

بې اولاده بې ښېګړي مـــــو مه وژنې"

له دې لوړو تشريحاتو او تاريخي اسنادو تاسي ته ښکاره سوه، چي پخوا د پښتنو اجتماعي ژوندون پر کورنۍ بنا و او دا اجتماعي دود تر اوسه هم پکښي ټينګ دی.

دا څلور زره کاله چي دوی په دې خپلو ګرانو ځمکو کي په خپلواکۍ اوسېدلي دي، دا زبادوي، چي د دوی اجتماعي وحدت کلك او يو د بله د خطر پر وخت خورا متحد او سره يو وه، د دې دپاره لازمه ده، چي موږ تاريخ ته وګورو، په لاندي ويناوو کي به پر خپل ځای موږ مفصل مثالونه د تاريخ له مخو څخه در وړاندي کړو.

وحيات؛ يا د ټولـــني نفسيات

طبيعي پوهان انسانان د رنګ پر اقسامو وېشي مګر اجتماعي فلاسفه ملتونه د روحياتو پر اصولو سره بېلوي. دوی وايي چي هر ملت ځانته بېل فکري او عقلي او روحي مميزات لري لکه د دوی جسماني خواص چي ګوښي ـ ګوښي دي، دغسي هم د دوی عقلي خصايص او روحي مميزات سره بېل وي، دا خواص د دوی قوميت او مليت جوړوي او هغه علم چي له دغو روحياتو او مميزاتو څخه بحث کوي پسيکولوژي Psychology يې بولي چي د افرادو جذبات

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

او روحي کيفيات بېل او د ټولنو او مللو دا بېل ځرګندوي چي اخلاق او خصايص او ګوښي دودونه او ځانته مشاعر او احساسات چي هر ملت يې بېل_بېل لري او هغه جذبات او ذهنيات او تصورات او اوهام او عقايد او نفسي چي يو ملت له بله بېلوي، دغو ته د ملت "اجتماعي نفس" يا ملي روح وايي د علم النفس او پسيکولوژۍ په اصطلاح خو "ټولنه" هغه بولي چي انفرادي مشاعر او احساسات يې په يوه مقصد پکښي غونډ او د "فکري وحدت" تر اصولو لاندي وي.

د ملتو دغه روحيات او اجتماعي نفسيات دي چي د دوی ټوله ښېګړې پورې تړلي او د هر ملت ثقافت او مدنيت هم له دغو ځخه زېږي.

د هر ملت تاريخ د دوی د روحياتو ښکاره کوونکی او د نفسي خصايصو هنداره، هره لوړتيا او بری او هر کښته توب او پرزېده چي يو اولس ته ورپېښيږي دغه د دوی د روحياتو اغېزه او نتيجه ده. ګوستاولوبون وايي که انسان نابېره يوه پردي هيواد ته ولاړ سي لومړی شی چي دی يې هلته ويني د هغه قوم خپل خصوصي اخلاق او روحيات او مشترك جنسي صفات دي چي په ټولو وګړو کي ځرګنديږي او دا ښيي چي هغه اولس ځانته يو بېل "روح" لري او اجتماعي نفس يې هم ګوښی دی.

د دې علمي خبري مثال د دنيا په ټولو ملتونو کي ځرګند ليدل کيږي په ټوله دنيا کي يهوديان کاغ، طماع، ګټه خوښوونکي او روپۍ ټولوونکي دي. کورګاني توکمونه په تالا او يرغل او سخت ژوند ښه پوهيږي، کرنه او تجارت يې له لاسه نه راځي. د انګليسانو په ملي روح کي متانت او کلکه اراده سته. امريکايان عملي روح ډېر لري. هنديان روحاني ژوند او تصوف افکار غوره کوي، دغه "خصايص بارزه" يا اخلاقي او عقلي نواميس چي د ملت اجتماعي نفس ځني جوړيږي حقيقتاً د ملتونو د ارتقا يا لوېدو سبب ګرځي او خورا درنې_درنې اغېزې هم لري

د پښتـنو اجـــتماعي نفس او روحيات

لکه ټوله ملل چي ځانته خصايص او ملي روحيات لري دغسي پښتون هم يو بېل اجتماعي نفس لري چي دغه نو پښتانه له نورو ملتونو ځخه بېلوي او د دوی د مليت تېره پر مخصوصو اصولو باندې ايږدي د پښتون د ژوندون لاري، اداب، دودونه او د تفکر ډول او د ادب اسلوب او د خيالاتو او جذباتو رنګ بالکل له نورو مللو ځخه بېل دی يو پښتون چي هر ځای وي دغه خپل خصايص دی له نورو ځخه په پښتنواله بېلوي او د ده د پښتو روحي پلوشې هر ځای ځلوي، پښتانه ځانته بېل روحيات او ګوښي نفسيات او اجتماعي دودونه لري چي دغه ټوله موږ "پښتو او پښتنواله" بولو د پښتو او پښتنوالي توکونه او ارکان او نور لوازم او خصايص موږ د مخه د طلوع افغان د 1315کال

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ګنه کي وروسته بیا د کابل په کالنیو کي هم پښتنو ښاغلو لیکوالو شرح ورکړې وه. زه دلته د پښتو او پښتنوالي ارکان او عناصر نه شمېرم او نه یې څېړم، غواړم د نفسیاتو او تاریخ له پلوه یې تحلیل کړم.

اجتماعي علماوو او د بشر د لوړتیا د فلسفو پلټونکي روحیاتو ته دومره ډېر اهمیت ږدي چي ګوستاولوبون لیکي:

"روزنه او نور ټول اړوونکي عوامل د انسان عقل او ادراك ته تغیر ورکولای سي اما روحیات یې نسي ور اړولای او روحي خصایص نسي ځني بېلولای هغه وخت مونږ یو ملت له خپله حاله اوښتی بولو چي د ده ملي روح هم پر بله خوا وګرځي او ملي روحیات ځني ولاړ سي ".

زمونږ ملي روح یعني پښتو او پښتونواله خو هم پر دغه علمي اساس په پښتنو کي خورا ټینګه ده. هغه عوامل او اسباب چي "ملي روح" په جوړېږي یعني د "پښتو او پښتنوالي" په بنیه کي موثر دي دوه شیه ډېر مهم دي چي مونږ یې د پوهانو د اقوالو په استناد لاندي څرګندوو:

�وراثت

�محیط

اتــــاریزم

جلال بك نوري، یو تورك اجتماعي پیاوړی عالم وایي:

"دغه ملي روحیات او اخلاق او موروثه صفات او د نیکونو مزاج او طبیعت ډېر ځله زامنو ته په وینه کي راځي اوس تورکان داسي ډېر خویونه لري چي دوی له نیکونو څخه اخیستي دي، د ملتونو د انقراض او انحطاط او لوړتیا او کښته والي اسرار هم په اخلاقي توارث کي دي چي په فرنګي ژبه یې اتاریزم Atarism بولي. "

دا ملي روحیات او خصوص صفات چي د هر ملت د ښایست ګېنه یا ویاړ(عیب) ګڼل کیږي له پلرو او نیکونو څخه زامنو ته رانقلیږي او ورو_ورو ټوله وروستني پښتونه نیسي او سوکه_سوکه د ملت په ټول نفوس کي استقرار مومي.

د ملتونو صفات، لکه جسماني صفات ټینګ دي، او په وراثت سره پر یوه ډول تل له یوه پښته بل پښت ته ځي، د پلرونو او نیکونو آثار په روح کي د هر ملت دایم او کلك پاتیږي.

د هر ملت تاریخ او ژوندون، خاصه نظامات، آداب، فنون، فلسفه او د وطنیت جذبات، ذکاٌ، اخلاق او نور ملي خصوصیات د دوی له ملي پسیکولوژي، څخه زېږي او دغه پسیکولوژي هم په وراثتي اصولو جوړیږي، زمانه او محیطونه که د ملتو روحیات او د ژوندون لاري اړوي، په دغو تطوراتو کي هم د ملي روحیاتو اغېزه څرګندوي، خپل ارثي نظامات او تقالید ساتي او په الیشولو کي خورا سوکه وي په دې ډول ارث د یوه ملت د روحیاتو ټینګه ستړه ګڼل کیږي.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پښتو او پښتنواله کي ارث لوی عامل دی، ډېر د پښتنوالي عناصر او ارکان موږ ته په ارث له پلرونو څخه پاته سوی دی، د زرو_زرو کالو اخلاق او ملکات اوس موږ په ځانو کي وینو. زاړه پښتانه، خو پر پښتو او پښتنواله ډېر ټینګ وه، د دوی ډېر ښه_ښه او غوره راسخ ملکات او نور خویونه پښت پر پښت زامنو ته رانقل سوي دي.

د مثال په ډول به زه دلته یوه تاریخي مطالعه تاسي ته وړاندي کم:

ډوکتور ګیګر الماني مشهور او معروف شرق شناس د زړو آریانانو پر اخلاقو داسي تبصره لیکي:

"دوی ته دا ښکاره وه، چي موږ له یوه ملته یو، نژادي او ښتي روابطو دوی په خپلو نیکو او پلرونو پوري نښلول، دوی خپله ژبه، دودونه او پښت مشترك سره باله، نو یې خپل ځان (آّرین) بللی، چي معنی یې نجیب او شریف او اصیل ده، دوی هر ښه خوی او د خوښولو اخلاق د ځان مخصوص ارث ګاڼه او ځانونه یې لوړ بلل، پردو ته یې په سپکه سترګه کاته."

دې مستشرق په دې لوړو کلماتو کي کټ مټ د پښتنو سجیه ښکاره کړې ده، ملي غرور او د پښتنوالي ښاغلتوب او په دغو صفاتو کي ویاړل د پښتو او پښتنوالي رکن دی.

اوس چي ځیني خارجي محققین راځي او د پښتنو د خویونو او روحیاتو کتنه او پلټنه کوي، ټوله په پښتنو کي دا خاصیتونه ویني، یو ایرانی مدقق لیکوال او نقاد په دې باره کي داسي لیکي:

"هر فرد افغاني اول خودش و بعد قوم افغان را برگزیدهٔ خدا میداند، و هیچکس را در روی زمین، برابر افغاني نمي پندارد، که اعتدال این فضیلت را نگارنده برای ملت ایران ارزو میکند، وقتي يك فرد افغاني طایفه و قوم خود را برای نگارنده میشمرد، بیاد سخن (داریوش کبیر) افتادم، که با چه لهجه پر از مباهات نژاد خودش را مینویسد . . . پارسي فرزند پارسي_ایراني فرزند ایراني "

په دې ډول، لکه ملي غرور چي له خورا زړې زمانې څخه پښتنو ته له نیکونو څخه میراث پاته دی، او خارجي پوهان یې هم مني، دغسي نور ټوله د پښتنوالي عناصر په ارث راغلي، او د زړو پښتنو روح دی، چي اوس ځلیږي، ملا عبدالباقي افغان څه ښه ویلي دي:

بل توکـــــــم که د کافر مدح کوي له هر قسمه

نه پوهیږي، کل فرنګ دي د افغان تر سپي سي ځار

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

محیـــــــط

بل مهم عامل چي پښتو او پښتنواله يې كلكه كړې ده، چاپېر يعني محيط دی، محيط پرټولو موجوداتو او مخصوصاً پر روحياتو او د ملتو پر راسخو ملكاتو درنې اغېزې كوي، اخلاق، دودونه، جذبات، نفسيات او نور ټوله د انسان مادي او معنوي خواص او مزايا د محيط په اختلاف تغير خوري، هغه آريانان چي له پښتونخوا، يعني هندوكش، باختر او آرياكوسيا څخه ولاړه، د هند تودو مځكو ته ور شېوه سوه، هلته د دوی ټوله خواص هم وګګرځېده هغه چي په دغو غرو كي هلته پاته سوه، خصايص يې ښېل دي او هغه آريانان چي ايران ته ولاړه ښېل راسخ ملكات او روحيات يې په خپلو نوو مېنو او هيوادو كي كسب كړه، هنديان، پښتانه، ايرانيان د اروپا ډېر ملل، لكه جرمنی، انګليس، فرانس، ټوله آريانان ګڼل كيږي، مګر هر ملت پخپل هيواد او مځكه كي ځانته عقلي او روحي او بدني تطور وكړ. اوس چي موږ ورته ګورو له ورايه ښكاريږي، چي دا پښتون دی، هغه هندي، هغه فرانسوی دی، او هغه بل جرمنی دی.

دا ټوله د چاپېر مخصوص اثرونه دي، چي دا ملل يې سره ښېل كړي دي. د مثال په ډول وايو د غرو او رغو د خلكو روحيات كلك او اخلاق يې متين او له رخاوته تش وي، د پښتنو د ژوندون چاپېر او جغرافي محيط او د هستوګي مځكي خو غرنۍ وي، نو ځكه د پښتنوالي په عناصرو كي هم داسي شيان ګډ دي، چي د دې ځايو د مېشتو وګړو سره ښايي د پښتنو جغرافي موقعيت خو په پخوانيو پېړيو كي هم داسي و، چي دوی به له خپله ځانه دفاع كوله، او د خپلو غرونو استقلال به يې ساته.

دې محيط چي ژوندون يې په دې ډول و، په پښتنو كي دفاعي روحيات او جنګي اخلاق او ملكات داسي قوي كړه، چي"توريالی توب" د پښتنوالي مهم عنصر و، په نورو څېړنو كي به تاسي ته د محيط د اغېزو نخښې په ښه ډول در څرګندي كړه سي.

د پښتـــنو عقليت او اخــــلاق

ډوكتور ګوستاولوبون پسيكولوژي پر دوه برخو وېشي :

1.عقليت.

2.اخلاق.

لاندي پر بېلو_بېلو خواوو باندي بېل_بېل بحث كوم، مګر لومړی دا څرګندوم، چي كوم عوامل پر عقليت او اخلاقو باندي اغېزه كولای سي؟

د ملتو پر عقليت او اخلاقو دوه شيه اغېزه كوي:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

.1فطرت.

.2محیط.

دا دوه شیه په ګډه یوه ګډه اغېزه لري او که یو د بله سره بېل سي، نو هغسي اغېزه به يې نه وي، هیګل د المان مشهور فیلسوف او اجتماعي عالم(1770 � 1831ع) وایي، چي پر یوناني ثقافت او عقلیت؛ طبیعت اثر نه درلود، ولي نور ملل د دوی په طبیعي محیط کي ولوېده، نو يې د یونان په راز عقلیت او ثقافت مینده نه کړ، مګر نور اجتماعي علما دې خبري ته ټینګ دي، چي اجتماعي او طبیعي محیطونه دواړه د ملتونو عقلیت او اخلاق تر اغېزي لاندي راولي، لومړی به د پښتنو پر عقلیت او اخلاقو د دې دوو اثر ښکاره کو:

طـــبیعي محـــــیط

طبیعي محیط د مځکي او د هستوګي د ځای جغرافي وضعیت دی. اوبه، هوا، غرونه، ډاګونه، رغونه ټوله بېل_بېل اثرونه لري، پښتانه خو د خپلو مځکو (پښتونخوا) په شنو غرونو او سرسبزو ډاګونو کي هستېدل د هلمند، ارغنداو، ترنك، ګومل، کابل او کونړ آباسین پر شنو او زرغونو غاړو مېشت وه، یا په داسي غرونو کي يې هستوګه وه، چي په ژمي په واوره اوپه دوبي په وښو او ځنګلونو پټ وه، دغه خلك به د ژمي له سړو څخه تښتېدل ناچاره وه، چي تودو خواوو ته ولاړ سي، پښتنو داسي اقوام "پووند" بللا او پووند د سړو غرونو او واورینو مځکو وګړي وه، چي په ژمي به تودو خواوو ته په ټولنه تلل، دې عامل پښتانه سره ګډ کړل، او د دوی روحیات او عقلیت او اخلاق هم سره نژدې سوه، د ژبي بنیه يې هم ټینګه سوه.

دې د حرکت روح په پښتنو کي د ډېر یون توان او د سفر د زحمتونو ګلول مینده کړل، پر غرونو، پر دښتونو، پر ځنګلو په زیار او ډېر مشقت تېرېدل او هر څه موانع به چي وه، له مخه يې لیري کول.

دغه د حرکت روح و، چي د پښتنو اخلاقي بنیه يې داسي قوي کړه، چي وروسته د غزنوي او غوري او هوتکو فاتحینو او اعلیحضرت احمدشاه بابا په فتوحاتو کي دوی په وارو_وارو شاوخوا ممالك د مېړو په څېر فتح کړل او هیڅ راز موانع يې حایل نسول.

د پښتنو طبیعي چاپېر د لمر په رڼو وړانګو ښکلی او په صافه هوا ډك و، دوی په داسي پاکو مځکو او غرونو او رغونو کي مېشت وه چي هلته بېله طبیعي دلچسپو مناظرو بل څه نه وه، روغتیا، طبیعي نشاط د قدرت د سپېڅلي ښایست ننداره دوی ته هر کله میسره وه، نو د دوی عقل او اخلاق هم سپېڅلي وروزل سوه.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

اجـــــــتماعي محيط

د پښتنو اجتماعي محيط، لکه د مخه چي مو هم وويل ډېر ټينګ مبادي او ځانته مخصوصي ښېګړي درلودې، د دې اجتماعي او طبيعي محيط آثارو، چي په دوی کي ځيني ملي دودونه پيدا سوه، پښتانه په ژوندون کي د متقابل احترام ډېر پر خوا دي، د يوه کام يا کهول يو سړی به د بل کلي يا بل کام خواته ولاړ، ژمی، واروه اوره، په کلي يا قبيله کي د مدنيت په ډول دکان او د غذا او خوړو يا د هستوګي ځای هم نه و، نو دې کيفيت پښتانه ناچاره کړه، چي د مېلمنو دپاره دېرې جوړي کي او په هر کلي کي د نورو قبيلو يا کهولو د مېلمنو د راحت دپاره دېرې او کوټې دي، ولي که سبا د دې کلي سړی ها بل کلي يا کهول ته ولاړ، نو بې هوري احترام هم کيږي، دې روح په اوږدو زمانو کي د مېلمانه احترام او روزنه داسي د پښتنو په عقليت او اخلاقو کي دننه کړه چي په پای کي به په کلي کي تر هغو چا د ماښام ډوډۍ نه خوړه، څو مېلمه نه وي ورغلی، دغسي هم لکه چي د مخه وويل سوه، کورني روابط خورا ټينګ وه، نو د يوې کورنۍ يا د يوه کلي يا قبيلې چي به يو سړی لېږدېدی، يا به بې وزلي کېدی، دې کيفيت خو د هغې کورنۍ يا کلي اجتماعي عزت او درناوی ور وراناوه، نو د پښتنو"بسپنه" يوه اجتماعي مؤسسه چي په نوې ژبه يې "اعانه" بولي، ملي دود سو. دغسي هم د پښتنو مځکي "پښتونخوا" په داسي ځای کي وې، چي د دنيا فاتحين ټوله پر دې خوا راتله، سکندر، مسلمانان، چنګېز، تېمور، بابر، نادرافشار ټوله په دغو مګځکو کي تېر سوه، نو پښتانه خو هم مجبور وه، چي له ځانه دفاع وکړي او خپله آزادي خوندي کي، د دې لپاره جنګي اخلاق په دوی کي قوي او "شجاعت" د دوی د روحياتو او اخلاقو ټينګ ټوك سو، د ميرځمنو په مقابل کي تل يو د بله وعده او وفا يې لازمه ده، دې خوی په پښتنو کي داسي اهميت وموند، چي پر وعده او وفا ځانونه بايلي. اوس چي موږ لږ څه د محيطو اثر پر عملياتو او اخلاقو ښکاره کی نو به لږ څه د دې شيانو اهميت هم څرګند کو، ګوستاولوبون وايي: "عقلي مزاج او فکري ساختمان هم په اولس کي متفاوت دي، عقلي خصايص او فکري ساختمان د هر ملت د تمدن او حيات عناصر ګاڼه سي، په عقلي خصايصو ملتونه يو له بله سره بېليږي او لکه بدني خصايص عقلي خصايص هم په سوالي نه اړول کيږي، هم دغسي دي. اخلاق چي د مليت ساتنه د او د ملتو عظمت او لوړتيا ټوله په دغو اړه لري، په ژوندون کي اخلاق دي، چي د انګليس کوچنی ملت يې پر ډېرو انسانانو حاکم کړی دی." رښتيا هم دا ده، چي د پښتنو خپل پښتنوالي روحيات او اخلاق وه، چي دوی يې لوړ کړي او د دوی ثقافت او بري يې خپور کړی و، زه به په لاندي ابحاثو کي په تاريخي او علمي دلايلو د لوړو ويناوو براهين وړاندي کم او د تېرو بحثو توضيح به وکم.

د پښتنو د عقليت او اخلاقو مظاهر (ژبه ، شعر ، متلونه ، قصې ، عنعنات)

دا پنځه شيان په ښه ډول د ملتو د عقليت او اخلاقو يعني روحياتو نمايندګي کولای سي، ځکه چي دا شيان په ورو_ورو او په اوږدو_اوږدو زمانو کي د ملت له روحياتو څخه تراوش کوي، نو که څوك وغواړي چي د يوه ملت روحيات وپلټي، ښايي چي د دغو شيانو له پلوه هم ورته وګوري، ولي چي په دغو شيانو کي د پسيکولوژي، مهم مواد پټ پراته دي، زه به د پښتنو د روحياتو د پلټني دپاره پر دې ټولو بېله_بېله څېړنه وکړم.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژبـــــــــــــه

ژبه د هر ملت پر عقليت له دې پلوه دلالت کوي، چي په هر عصر کي د عقلي مظاهرو يو مهم مظهر ژبه ده، ولي چي ژبه په يوه پلا نه ده پيدا سوې او نه دغسي بشپړه اخلافو ته له اسلافو څخه راغلي ده، لومړی پلا خلقو پر خپلو اړتياوو سم ځيني الفاظ جوړ کړه، چي نوي شيان ميندل کېدل، نوي کلمات هم ورته جوړېده، چي شيان ورکېده، نو نومونه يې هم له منځه تله، نو په دې راز هره ژبه د يوه مستمر مرگ او ژوندون په مرحلو کي ځي، دغسي هم د ژمي اشتقاقات او تعبيرونه د هغه ملت د لوړتيا سره سم وده کوي، مثلاً که د فرانسوي ژبي يو د سلو کالو د مخه د لغتو کتاب وکتل سي، نو به د راډيو او تلوېزيون نومونه نسي پکي پيدا، دا خبره نو پر دې دلالت کوي، چي فرانسويانو هغه وخت دا شيان نه پېژانده.

په دې ډول هره ژبه د هغه ملت پر عقليت ښه رڼا اچوي او د هر مملکت د طبيعت او محيط اثر پکي کيږي، پښتو ژبه هم د دغو ټولو عواملو تر اغېزې لاندي ده، پښتانه خو د غرو او دښتو خلق وه، دوی له بحره لېري پاته وه، ځکه نو بحري حيواناتو دپاره نومونه نه لري، بالعکس د دوی په ژوندون کي مالداري او پوندگي ډېره وه، حياتيې په غيلو او د پسو په محصولاتو کاوه، نو د پسونو دپاره ډېر نومونه لري، هر راز پسه په اختلاف د نوع او عمر نوم پکي لري.

اوښ د دوی د حمل او نقل عمومي ذريعه وه، نو د دې حيوان دپاره هم په اختلاف د عمر متختلف نومونه سته، دا خو يې د اجتماعي محيط اثرونه وه، د طبيعي محيط اثر هم پر ژبه خورا ډېر دی، مثلاً پښتانه ډېر ځله په غرو کي مېشت وه، نو د ډېرو نومونه د اقسامو او اوزانو په اختلاف خورا په پښتنو کي ډېر دي: د طبيعي او مادي شيانو دپاره ډېر مترادف نومونه لري، مگر د معنوياتو او عواطفو او احساساتو دپاره ډېر کلمات نسته، ځکه په دوی کي پټه خوا سپکه او يو طبيعي او سپېڅلی ژوندون يې درلود، د سرور او لهو لعب او رفاه او نعمتونو نومونه لږ دي، ځکه چي دا شيان په پښتنو کي نه دي جوړ شوي، مگر د وير او ناورين نومونه لري، د هجومي اقداماتو لپاره هم متعدد نومونه لري، ځکه چي پر دې ځمکو ډېرومتهاجمينو تعرضونه او تالاوي کړي دي.

له اخلاقي پلوه هم ډېر بد اخلاق په پښتنو کي نه وه، نو ځکه د هغو نومونه، هم نسته.

مثلاً: دله او ديوث په پښتنو کي نوم نه لري چي دا فعلونه نه وو، نو يې نومونه هم نسته د غرو د اقسامو بېل_بېل نومونه سته ولي چي د پښتنو ژوندون د غرو سره و.

د کړدۍ هر ديرك بېل_بېل نوم لري، ځکه چي په دې د پښتنو روزمره ژوندون و.

هغه کلمات چي قوت او قدرت پکي پروت دی،سته، لکه غښتلی، پياوړی، گړندی، زغرده، اما د ضعيف دپاره موضوع کلمات لږ دي، يا نسته! ولي چي پښتنو ضعيف لږ ليدلي وو، ټوله غښتلي او توريالي وه.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د طبيعي مناظرو او موجوداتو دپاره ښه_ښه نومونه لري، ځکه چي د قدرت د لاس ښکلي شيان د دوی تر سترګو لاندي وه، رڼا، وړانګه، پلوشه، رڼه(ضیا) مختلف ډولونه دي، د بارانو دپاره څو نومونه سته، ولي چي د دوی مځکي باراني وې، پسته، ووز، هېښمه، وسه او نور اقسام لري. په مملکت کي لوړي ژوري ډېري وې، نو دې دوو حالاتو ته ډېر الفاظ سته، لوړ، بر، پورته، هسك، پاس، اوچت، جګ(بلند)، کښته، کوز، شپوه، ځوړ، ځوړ، لاندي(پائين) .

پښتنو پخپل اجتماعي محيط کي ځانته د ژوندون ځيني اصول درلوده، دا اصول (د پښتنو ليار) بولي او د پښتنو په ليار کي، جرګه، ننواته، بسپن او نور دودونه داسي ټينګ دي، چي ټوله يې مني.

دا خو د پښتنو قانوني اجتماعي نظام دی، چي د دوی پر اصولي عقليت دلالت کوي او اقتصادي نظام يې بسپن تر قانوني کنترول لاندي راولي.

د پښتو د لغاتو او کلماتو مطالعه دا ښکاره کوي، چي پښتانه عقلاً او فکراً حقيقيون Realists يعني د خيالي او وهمي شيانو خوا ته يې لږ ميل و، د دوی ادبيات هم ساده او سپېڅلي او طبيعي دي، خياليت Idealism لږ پکښې ځليږي، له ژبي څخه د پښتنو اخلاقي افکار هم ښکاريږي، مثلاً زهره هغه ستوری چي ماښام راخيږي، ځيني پښتانه يې (مېلمه سترګه) بولي، ځکه چي دوی به ماښام ضرور مېلمه ته منتظر وه او يوازي يې ډوډی نه خوړه، نو دا د ماښام سترګه دوی "مېلمه سترګه" وباله، يعني هغه سترګه چي دا راوخته، نو مېلمه هم راځي.

په دې ډول که د پښتو لغتونه او کلمات له روحي پلوه تحليل سي، نو د پښتنو پسيکولوژي ښه ځني ښکاريږي، پخوانو پښتنو خو د حقيقت Realism خوا درلوده، خيالي نمونه يې نه وه ايښې، يعني هغه شيان چي د دوی د عقليت دايره هم تنګه نه وه، ځکه چي سرفي مشتقات دومره ډېر دي، چي پر اکثرو انساني حالاتو باندي ښه دلالت کوي، او د دوی عقلي ارتوالی ښه ښکاريږي.

د پښتو ژبي تذکير او تانيث چي پر افعالو او ضمايرو او کلماتو باندي جاري دی، دا ښيي، چي د پښتنو عقليت هر شي ته په داسي سترګه ګوري چي هغه فطرتاً ورسره ښايي، د رجوليت احساسات په دوی کي قوي وي، ځکه نو مذکر له مونثه سره نه ګډوي نر ته بېل نظر لري، ښځي ته بېل. دقت او ښه پرتله کول او د هر شي تقدير پر خپله اندازه استعمال يې پر خپله موقع، د ژبي له دې خاصيته ښه ښکاريږي او دا شيان، خو د عقليت په تکامل کي هم لو برخه لري. الفردفوييه(1838_1912ع) فرانسوی د روحياتو محقق ليکي، چي جرمنيان د احتياج پر وخت ضروري کلمات جوړوي، کانټ او هيګل ځانته د ضرورت له پلوه ژبه جوړه کړېده عربي ژبه هم له دې خوا ارته سوې ده، نولډکه Noldke الماني مستشرق وايي چي د عربو شعراوو ډېر لغات په خپلو اشعارو کي په کوم تقريب په ځيني معناوو راوړي وه، وروسته لغت ټولوونکو خلقو پر دغو کلماتو د موضوعو الفاظو ګمان وکی او پخپلو کتابو کي يې درج کړه، مثلاً هيضم او هراس، چي د زمري په معنا يې راوړي دي، حال دا چي دا کلمې بېلي معناوي لري دا

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

خاصيت تر يو اندازې په پښتو کې موږ وينو، د پښتنو اجتماعي او جغرافي محيط ډېرې داسې کلمې مېندلې دي، چې اوس موږ د پښتنو د روحياتو په پلټنه کې ښه کار ځنې اخلو، د مثال په ډول لاندې تشريح وګورئ:

پسله 616هـ کال پر آسيا د پرديو تاړاکونه او يرغلونه پيل سوه، چنګېز او زامنو يې لومړی پلا پښتونخوا او د دې ځای ودان ښارونه تالا کړه، وروسته ګوډ تيمور، د خپلو پلرو ياد تازه کی، وروسته بابر هم د پرديو ناورينونه نوي کړه، تر بابر وروسته د ډهلي د پرديو پاچهي د پښتنو سره سخت جنګونه وکړه، په وارو_وارو د ډهلي د شاهنشاهۍ عسکر راغله او غوښته يې چې د پښتنو آزادي سلب کي، او دوی مريان کي، دا تاړاکونه پنځه سوه کلونه مسلسلاً پر پښتنو جاري وو، پښتنو پردي پاچهان خپل دښمنان ګڼل، ځکه چې پر دوی يې زيل_زيل ظلمونه کړي وه، نو وروسته د پردي کلمه داسي سوه، چې د ظالم سره مرادفه يادېده دا کلمه هر ځای د غم او ناورين او ورانۍ او ظلم سره يو ځای سوه .

بالعکس، چې د پنځو سوو کلو دمخنې پښتون ته پردي يا پرديواله کلمې ويلې وای، نو به ده د يوه ظالم، وحشي او ټولو انساني ښو صفاتو څخه عاري، يو سړی ګاڼه.

له دې څخه موږ ته ښرګنديږي چې پښتانه پخپل خصوصي او ملي عقليت او اخلاقو کې په کومه درجه ټينګ او کلك وه او خپل مبادي او عقلي ساختمان يې خوښ او پر ګران و، نو دوی پوره اوګوئيست Egoists يعني پر خپلو ښېګړو مين دي.

سيد جمال الدين افغان وايي چې د پښتنو صوري هيکل او د تنديو کوتونه د دوی جسماني قوا او حماسي شوکت ښکاره کوي، دغسي هم د پښتو آهنګ او لهجه او د دوی ږغونه او د ژبي دروندوالی او صلابت يې دا راښيي، چې د دې ملت مزاج خورا کلك او دروند او غښتلی دی .

نو د پښتو ژبي آهنګ او فقه الصوف او ادبي ساختمان او وينايي جوړښت او د پښتو ويونکو خلکو لوړ روح او متين اخلاق راښيي او دا چې پښتو تر ظاهري ښکلو يا سره سمو کړو او پيپلو الفاظو ډېره معنا ته ګوري او د خبرو حقايق تر ظاهرو کلماتو دوی ته درانه او اهميت لرونکي دي، نو موږ د دوی ژور عقليت او حقيقت روزونکی فکر ځني معلومولای سو له دې جهته هم پښتنو په خپلو ملي اشعارو کې د پردو ملتو مصنوعي وزن او تول نه دی ننه ايستلی.

شعـــــــــــر

د هر ملت اشعار د دی عقلي ژوندون ښه ښکاره کوي؛ اخلاق، دودونه، ديانت، عقليت او نور ټوله خصايص يې پکښې پراته وي، په شعر کې د ملتو اجتماعي نفس او روحي ساختمان او فکري بنيه داسې ښکاريږي، لکه هنداره.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتو په اشعارو کي د پښتنوالي مختلف مزايا پټ پراته دي او د پښتنو د طبيعي محيط او اجتماعي چاپېر يو صحيح مظهر دی، لکه د مخه مو چي وويل د پښتنو شعر هم لکه ژبه د دوی د حقيقي Realist عقليت نماينده ګڼل کيږي او هغه شعري ناري او ټولني او بدلي چي د پښتنو له کومو څخه راوتلي دي، د دوی د روحياتو خارجي صحيح او روڼه مظاهر دي.

شعرا د ملت په افرادو او کورنيو او ټولنو کي ګڼ وګړي دي، په هغه احساس چي نور وګړي متحس کيږي، يا هغه جذبات چي د ملت په زړه کي غورځنګ کوي، د شاعر روح هم کټ مټ د هغو تر اغېزې لاندي راځي، نو شاعران موږ د ملتو د افکارو او روحياتو او اخلاقو ښه ترجمانان او نمايندګان بللای سو.

د پښتو ژبي اشعار خو دوه ډوله دي، يو هغه اشعار او بدلي دي چي موږ يې لغړ او سپېګڅلی ملي مال بولو او بل هغه شعرونه دي، چي پښتنو شاعرانو د عربو او دري پر ډول ويلي، د دوی ادبي او عروضي او قافيوي اغېزه لري او په افکارو کي هم څه نا څه پردو اشعارو ته نږدې دي.

هغه اشعار چي د وزن او قافيې او نورو خصوصياتو له رويه بشپړ پښتو دي، هغه خو ټوله د پښتني عقليت او تفکر نتيجه ده، مګر هغه اشعار چي عروضي دي او د پردو پر اشعارو سم ويلي سوي دي، په داسي شعرونو کي هم د پښتنوالي عقليت اغېزه کړې او تر خپل ملي اثر لاندي يې راوستلي دي، دلته زه د خوشحال خان د کليات له مقدمې څخه څو کرښي ليکم، چي په 1317هـ ش کال کي مي ليکلي دي:

د پښتو شعر که څه هم په ډېرو شيانو او خواصو کي د دري او عربي اشعارو سره نږدېوالی او قربت لري، مګر بيا هم ځکه چي د محيط او قوم ذهني او روحي خواص پر ادب اثر لري، نو د خوشحال خان په کلام کي د پښتنوالي ډېر مزايا ليدل کيږي، د عشق دنيا او د ميني نړۍ يوه بېله دنيا ده د عاشق قلبي واردات او د ده تاثرات پر بل چا نه قياسيږي، مګر ملي خواص او اولسي مميزات هر کله په دغه دنيا کي هم اوڅاريږي او لکه ادب چي د روحي تجلياتو هنداره ده، دغسي ټوله ملي ښېګړي هم پکښي برېښي.

پښتانه خو په فطرت کي ملي غرور او د روح لوړتيا لري، پښتون هيڅکله په هيڅ ډول داسي خضوع نه کوي، چي د ده ملي غرور ته صدمه ورسيږي، شبلي نعماني په شعرالعجم کي ليکي، چي نسبت و پارسي شعر ته په عربي شعر کي هر ځای د نفس عزت او غرور ساتلی کيږي، مين که څه هم و خپل محبوب ته اړ وي او وصال يې غواړي، مګر دی د ګدا په څېر نه دی، البته جانباز دی، مګر غلام نه دی، د ميني مصيبت ته تيار دی، مګر ذليل نه دی، مثلاً يو عرب شاعر خپلي ميني ته داسي خطاب کوي:

فلا تحـــسبي اني تخشعت بعدکم

ولا انستي بالمشي في القيد اخرق

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

يعني: "دا گومان مه کوه چي زه په تا پسې خاشع سوم او نه په بند سره زه له یونه پاتېږم"

بل ځای عاشق خپلي میني ته داسي وايي چي ضمناً د خپل قوم مېړانه او توریالیتوب هم ورښکاره کوي:

اذا اسود جنح اللیل فلتات ولتـکن

خطــاك خفاقا فان حراسنا اسدو

)عمر ابن ابی ربیعه(

یعني: "چي ماښام د شپې وزر توري شي نو راسه مگر ټپونه ورو_ورو ږده چي زموږ ساتونکي زمري دي"

مگر په پارسي شعر کي عاشق د میني په دنیا کي ځان دومره بایلي او بې خونده کيږي او د معشوق په مخ کي ځان دومره کښته کوي، چي ځان سپی هم بولي:

ســـحر امــــــدم بکویت بشکار رفته بودي

تو که سگ نبرده بودي به چه کار رفته بودي

د پښتو شعر (مطلب وروستني عروضي اشعار دي) که څه هم له یوې خوا شدیداً د پارسي تر اثر لاندي شوی دی، مگگر بیا هم د پښتنوالي د روح لوړتیا پکښي ښکاره کيږي او پښتون عاشق هیڅکله ځان نه سپکوي او خپل غرور او د نفس مناعت نه بایلي په هغو ځایو کي چي د نورو په تقلید څه ویل شوي دي، داسي اشعار بېل دي.

د خوشحال خان په کلام کي د پښتنوالي لوړ او ژوندی روح ښه ځلیږي، مثلاً په دې بیت کي د ځان لوړتیا په څه ښه ژبه محبوب ته ښيي:

مــــــــــــرگ لره يې واړه د ډهلي لښکر راغلی

ته لا د خوشحال په مرگ ځان روغ نه گڼې ننگ کړې

سربازي او توریالیتوب په عشق کي هم د ده سره ملگري دي او کورټ ذلت او د تحقیر کار نه مني.

په درست جهان به نه وي یو د ما غوندي رسوا بل

ورځم توره وکـــــښلي چي مین واورم په تا بل

د پښتنو عشق هم ښکاره او سپېڅلی دی، پټ پټانه نه لري، په نره توره مینه کوي، د عشق په دنیا کي خو مین او معشوق ډېر د راز ساتنه او پټول خوښ لري، او نه غواړي چي څوك پر خبري سي:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ز شـوق میروم و تو ننگرم در بزم

برای آنکه فتد غیر در گمان دگر

عاشق د اغيارو او رقيبانو له ببري د خپل محبوب حال هم په ښکاره نه پوښتي:

بهر مجلس که جا سازم حدیث نیکوان برسم

که حــــرف آن مه نامهربان را در میان سازم

مگر د پښتنوالي په دنيا كي دا پټ پټانى نه سته، د پښتنو روح خو غلي اقدامات يا حيلې نه مني د پښتون مينه او ميرخى رڼ بڼه ده، خوشحال خان هم وايي :

زه خوشحال کمزورى نه يم چي به ډار کړم

په ښـــکاره ناري وهم چي خوله يې راکړه

د پښتنو په روح او عقليت كي پر ځان ويسا self-help په لوړه درجه سته، د دوی ځانوالی خورا قوي دی، د پښتون پسيكولوژي هم دومره ټينګه او کلکه ده، اساس او ولۍ يې پر "ځانوالۍ" ولاړ دی او خوشحال خان د پښتنوالي دا عالي روح په دې ډول ښيي:

د مــــزريو مـــړنتوب په لښکر نه وي

مټ يې هر کله يوازي پر خپل ځان وي

پښتانه د هر راز مشكلاتو په مخ كي ځان نه بايلي، په ثابت عزم خپل كار پر مخ بيايي، دا ثبات او استقامت د پښتنوالي عنصر دی، پښتانه نوي مبادي، په آساني نه مني، چي ويي منل نو يې بيا كورټ نه پرېږدي، خوشحال خان د پښتنوالي دا لوړ همت او ثابت عزم داسي راښيي:

که آسمان دي د مزري په خوله کي ورکي

د مــــزري په خوله کي مه پرېږده همت

لګنده يې دا چي د پښتنو شعر د دوی طبيعي ژوند او سپېڅلی خيال او حقيقت ته نږدې عقليت او درانه او ثابت اخلاق اوڅاروي تر معنوي او وجداني خواوو حياتي او ظاهري پلوونه رڼوي.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

مــــــــــتلونه

زما دا عقيده ده، چي د متل کلمه سوچه پښتو ده، اما ځيني خلك وايي، چي دا له عربي مثل څخه مفغنه سوې ده، که دا دوهم قول ومنل سي، نو په مفغناتو کي د عربي "ث" په "ت" اليشه سوې ده، مثلاً ميراث چي مفغن يې ميرات دی، د مثل کلمه به هم متل سوې وي، د عربي لغاتو پوهان وايي چي مثل يعني مثل(مانند) او نظير وروسته دا کلمه په ټولو حکمتو کي مستعمله سوه، ځيني وايي دا کلمه له عبري مثل څخه جوړه سوې او پر ټولو حکمتو او لنډو قصو او اساطيرو اطلاقيږي په پښتو خو متل هغو لنډو ويناوو ته وايي چي د ښو معناوو او حکمتو څخه ډکي وي، په متلو کي ډېر ځله د ملتو د روحياتو خورا ښې_ښې نکتې پرتې وي، بلکي ځيني پوهان وايي چي تر شعر لا متلونه د ملتو پر عقليت ښه دلالت کوي، ولي چي اشعار د داسي خلقو له کومو راوځي، چي فکر او ذهن او عقليت يې تر عوامو لوړ وي، اما متلونه د عوامو له عقليته حکايت کوي او د متلو الفاظ لکه اشعار مصنوعي او معقول نه وي او د عوامو په ژبه وي.

نو متلونه د عوامو وګړو ږغ وګڼل سي او دلالت يې پر روحياتو تر شعر، ټينګ او د ويسا وړ وي، متلونه د ملتو د اجتماعي ژوندون او د دوی د عقلي هويت ښکاره کوونکي دي، په مختلفو اوضاعو کي د تجربې او ازميښتو نتيجې دي، چي په لنډو کلماتو کي ځای سوي وي. پښتنو متل کړی دی چي "پردی ښې نيمه خوا دي" يا "پردی کټ تر نيمو شپو دی" له دغو څخه موږ د پښتنو بېل او ځانته درانه او مستقل افکار او روحيات استنباط کولای سو او لکه د مخه چي مو هم وويل، دوی هر کله ځان لوړ او پردي يې کښته بلل د پردو دودونه يې نيمه خوا ګڼل او پر خپل مليت او پښتنواله يې داسي ويسا درلوده، چي د هر ظفر او بري دپاره يې خپل ځان کافي ګاڼه.

پښتانه متل کوي: "جنګ په وسله کيږي او ننګ په غله" له دې متله موږ لاندي خبري استخراجوو:

د پښتنو اجتماعي ژوندون پر جنګ او ننګ ولاړ و، د دوی عسکري احساسات په خصمانه حرکاتو کي او د ننګ جذبات په خپلوۍ او روغه کي د ژوندون مدار وه "وسله" په دوی کي مهمه او هم د اړتيا شی وه.

دې اجتماعي اړتوب دوی زراعت او کرني ته پاڅول، نو يې په اخلاقو کي زراعتي روح او د کرني قدر کول داخل سوه، دا روح که څه هم د زړو آريانانو دی او ستا د دوی زراعتي حالت ښه ځرګندوي، مګر په پښتنواله کي خو دغه زوړ روح تطور وکړ او د پښتنو روحياتو سره سم د ننګ دپاره يوه وسيله سوه، له دغه موږ ته اوڅاريږي، چي د پښتنو عقليت بې نتيجې حرکت نه مانه، او د علت او معلول، او سبب او مسبب په سلسله کي بې برخي نه وه.

د اجتماعي ژوندون اساس ننګ و، نو د ننګ دپاره غله او کښت ضرور و، دې کيفيت د پښتونخوا وګړي اکثر کرونکي او زراعت پېشه کړه. "پر پچه وخوت کشمير يې وليد" دا متل موږ ته ښيي، چي پښتنو په عين ملي غرور او د ځان

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ويسا کي ځان نه ورکاوه، يعني په لږ څه له هوله نه وتل او نه يې ځايه تکبر درلود، د دوی عقليت ظرفيت او د نفوسو لوړتوب له دې متله ښکاره دی.

"د ډېرو لرګی د يوه غوزی" د پښتنو د اجتماعي تعاون روح څرګندوي، چي د مخه يې موږ په "بسپنه" کي بيان وکئ.

کله_کله په پښتو متلو کي د فلسفې ګراني_ګراني خبري هم راغلي او دا راښيي، چي د پښتنو عقليت سوچه بدوي او غرنی نه و، د دوی په عقليت کي ژورتوب و، مګر طبيعي رنګ يې درلود. د صنعي او موضوعي علومو نه و وهلی.

هغه فلسفي قوانين او څلی چي منشا يې فطرت دی، يعني هغه الهی سنن چي پر موجوداتو په مطرد او عمومي ډول جاري دي او قرآّن عظيم يي په (لن تجد لسنه الله تبديلا) سره راښيي، د پښتنو په روڼ او رسا دماغ کي دغه مسلم اصول منلي سوي وه، او لکه يو فلسوف او پوه سړی چي د علم او فلسفې له پلوه تعبير په کوي، پښتنو پخپلو سپېڅلو متلو کي هغه فلسفيانه افکار او خيالات ښه ځای او فلسفې له پلوه تعبير په کوي، پښتنو پخپلو سپېڅلو متلو کي هغه فلسفيانه افکار او خيالات ښه ځای کړي دي، مثلاً دا فکر چي جهان زموږ د اعمالو د نتيجو د انعکاس ځای دی او هر سړي ته خپل عمل او د خپلو چارو جزا او مکافات رسيږي، په فلسفه کي ډېر زوړ دی، مولانا جلال الدين بلخي وايي:

اين جهان کوه است وفعل ما صدا

اين صدا هـــا باز ګردد سوی ما

پښتانه دا قانون په اجتماعياتو کي تطبيق کوي، او د بدي جزا تر هغه سخته ورکوي مثلاً خوشحال خان وايي:

که په توره يې جـــواب ورکړې مردي ده

که وجود دې څوك آّزار کاندي په چوب

دا متقابل نتايج او متقابل حرکات د پښتنو د ننګي او اجتماعي ژوندون جوهر دی، د ښو ښه نه هيريږي؛ د بدو بدتره جزا ورکوي هغه چي له نورو غواړي، له ځانه يې هم غواړي، حميد د ناموس او ننګ په ساتنه کي لومړی د بل دا ستايي، چي خپل دا هم وساتلای سي:

چـي د بل ننګ و ناموس ساتلای نه سي

و به نه ساتي څوك خپل ننګ و ناموس

د پښتنو دا روح يا د اجتماعي فلسفې مسئله په دغه يوه متل کي ښه څرګنده سوې ده، چي:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

"مه کوه په ما، و به سي په تا". په دې ډول پښتو متلونه د پښتنو د روحياتو او عقليت هنداري دي که موږ وغواړو چې پر نورو متلو بحث وکړو، نو به مضمون ډېر اوږد سي، اوس مو فقط څو متله د مثال په ډول راوړه.

قصـــــــــــپ

د پښتنو ملي قصې او روايات، لکه شعر او متلونه د دوی د پسيکولوژي خواصو څخه ډکي دي، د روغي ژوندون، د جنګ دودونه او آداب د عشق او ميني حالات او روحي جذبات د دوی ذهنيت او افکار د ملګرۍ او رفاقت لاري او حالونه شاعرانه حيات، شرافت، د ننګي سره علاقه مندي، توريااليتوب، دفاعي او هجومي احساسات، حتی د ښځو شريفانه اخلاق او ناموسداري او ننګياليتوب، لنډه يې دا چې پښتني قصې ټوله د پښتنوالي خواص او مزايا لري او ښکاره کوي يې.

د پښتو قصې او نقلونه چې د ځيني ملي پهلوانانو Heroes پر سيرت او حيات مشتملي دي، شاعرانه سپېڅلي خواوي هم لري، موږ د مخه وويل چې د پښتو پر عروضي شعر د پردو اغېزي ډېري خيري پرتې دي، مګر دا د نقلونو اشعار او نارې سپيني سپېڅلي دي او خاص د پښتنو په ژوند او روحياتو اړه لري، نو ځکه موږ تر عروضي اشعارو داسي بوبي او سچه پښتو نارې او بدلي د پښتنو د روحياتو په پلټنه کي مهمي ګڼو.

دوکتور ګوستاولوبون وايي :

"قصې ډېر ځله تر تاريخ صحيحي وي او د ملت حقيقي مشاعر ځرګندوي، قصې هغه حوادث دي، چې د حکايت کوونکې عاقله په متاثره شوې وي "

نو د پښتو قصې هم داسي دی، چې د دوی ملي روح ښه اوځاروي، که مضمون نه اوږدېدلای، نو ما به دا خبري ښې پستې شنلي او پلټلي وای، مګر اوس فقط مثالاً څو اشارې ورته کوم، د "فتح خان برېڅ او رابيا" په نقل کي دا دواړه مينان پر ټولو واقعو سره ملګري دي پښتني ښځې په جنګ کي پخپله شامليږي او توريالۍ دي، هغه وخت چې له شپېتو تنو ملګرو څخه يوازې فتح خان او د ده پښتنه مينه پاته سوه، نو سهار رابيا فتح خان ته د جنګ تشويق داسي ورکوي:

سر د سره پالنګه هسك کړه فتح خانه

رابيا ګلي پونده ورته کړه سپريږي

چې فتح خان لا له ځايه نه و راپورته سوی، رابيا د جنګ پر آس سپره وه، د غليم مقابلې ته تله، نو يې په خپل مين داسي ناره وکړه:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

سر د سره پالنگه هسك كړه فتح خانه

رابيا ګلي پونده ورته كړه سپره سوه

فتح خان په داسي حماسي ږغ ځواب وركړ:

"كه تتي د ګواريو ځانګي تتي، يا مي خور يې يا مي مور يې، ځو يې نكړم، پر دا سپينه سينه پڅي."

په پاى كي فتح خان يوازي د جنګ پر ميدان پاتيږي، نو وايي:

"يو كه بوټى هندوستان مي بوټى_بوټى=په سپيتانه كي خلاص نه سو، اوس راواړوه د سپينو چړو موټى."

له دغو نارو څخه به د پښتنو جنګي احساسات او د دوى د ښګڅو روحي او معنوي غښتلوالى او لوړ مقام تاسي ته ښكاره سي، چي د پښتني عقل او اجتماعي مزاج او فكري ساختمان هم تر پښتون كښته او ضعيف نه و.

د پښتنو پاك او سپېڅلى ژوند او د عفت او ناموس دارى حيات د پښتني اخلاقو څخه دى، يعني د پښتنوالي روح، دوى په عفت او پاك لمنى كي ساتلى دى، د ښادى او بيبو نقل زموږ په قصو كي خورا شهرت لري، عاشقانه احساسات په خورا تېز او تر هر څه اثرناك او اغېزه لرونكي دي، هم د پښتنوالي روح نسي مغلوب كولاى، ښادي خو پر بيبو مين و، او بيبو هم د ده په مينه كي لېونى وه، مګر د دوى عشق هم د عفت تر سيوري لاندي و او د بيبو ته تر واده د مخه معاشقه لوى پېغور او ناوړه وه، ځكه نو چي يو وخت ښادي له بيبو څخه خوله غواړي، بيبو دا خواست نه مني او ناره پر كوي:

"چي دا ښادي هلك و ما يې تل اودي څړى=اوس چي دا ښادي را لوى سو نو د ما غواړي خولګى."

په پاى كي ښادي چي پښتون ځلمى و، د دې خپل بې ځايه خواهش په پښېمانى او د دې دپاره چي ځان د دې اقدام له پېغوره وباسي، له وطنه وركيږي او كلى كور ټوله پرېږدي.

ښادي ولاړ ورك سو، ټبر، كهول يې پرېښود، بيبو خو د ده په مينه كي سوځي، يوه ورځ چي د بكوا پر دښت كاروان تېرېږي، نو د دې خپل مين ور په يادېږي، وګورئ په څه آرمان ناره پر كوي:

"كاروانونه د بكوا پر دښت تيرېږي=كاروانونه د بكوا پر دښت تېرېږي، ښادي ورسره نسته، په دا نور كاروان مي مينه نه ماتيږي، زما آرمان ښادي مي بايلو."

په دې ډول د پښتو ملي قصې، لكه آدم خان او درخانى، مومن خان او شېرينى، جلات خان او شمايله، موسى خان او ګلمكى توردلى او شاهوګله او نوري_نوري د پښتنو د پسيكولوژي روښې هنداري دي.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

عنعـــــــــــــنات

عنعنه يعني له نيكونو او تېرو پښتنو څخه، خوله پر خوله او پښت پر پښت رانقل سوي شيان او دودونه هم، لکه ژبه او شعر او قصص د ملي روح ښکاره کوونکي او څرګندونکي دي، پښتانه ډېري عنعنې لري، خورا ډېر دودونه او رسوم سته، چي له زړو پښتنو څخه معنعن تر موږ پوري راغلي دي، په پسيکولوژي تحقيقاتو کي دې خوا ته په غور کتل کيږي او دا عنعنات د فوکلور اساسي ټکي دي، زه دلته فقط څو عنعنو ته اشاره کوم:

پښتانه وايي، چي د مېړاني باد راوالوت، نو د ځينو پښتنو پر لمن ونښت، داسي پښتانه په اجتماعي ژوندون کي "لولمن" لري، دوی د رياست او مشرتوب وړ دي، د ځينو پښتنو پر مټ ونښت، دا قومونه توريالي او ننګيالي دي، يعني حربي استعداد يې تر ټولو غالب دی، دغه باد د ځينو قومو پر ژبه ونښت، نو د دې پښتنو مرکه او نطاقي او د علم او پوهني خواص نصيب سوه، له دې عنعنې څخه د پښتنو د عقلي مزاج او روحياتو دا درې اساسي تيري ښکاري:

.1د رياست او اداري مشرتوب قوه.

.2حربي استعداد او جنګي روح.

.3علم او پوهنه او وينا او علمي تلقينات.

پښتانه ښځو ته په مخصوص نظر ګوري او په پښتنواله کي د احترام مقام لري، ډېر ځله نارينه د وريندارګانو د ناموس د ساتني دپاره سرونه بايلي، حتی د پردو ملتو ښځو ته هم کږ مټ په دغسي سترګه ګوري.

د پښتنو په عنعناتو کي "د پلو روی" خورا اهميت لري، پښتون د خورلڼي پلو محترم ګڼي او تر ډېرو ګټو يا انتقامي اقداماتو تيريږي، په جنګ کي چي د مېرمن پلو منځ ته راسي، کلی مقاطعه او متارکه وسي، پښتون چي هر څومره په قهر وي، خو د پښتنې خور پلو ته ګوري او کورټ يې تش نه پرېږدي.

نـــــــــــواتې

ننواتي د پښتنو يو عنعنوي د عذر غوښتلو ډول دی او د کلو_کلو دښمنۍ او عداوتونه په ننواتو له منځه وځي او داسي وي، چي د يوه خورا لوی کار يا لوی خصومت د غذر او بخښني دپاره مغلوب يا مجرم سړی د خپل کلي يا کام سپين ږيري او ستانه خپل مقابل ته ورلېږي، کله_کله چي امر ډېر مهم او د بخښلو قابل نه وي، نو خپلي ښځي په ننواتي ورلېږي.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا ننواتی دومره اهمیت لري، چي پښتون مري، خو ننواتې نه کوي، مګر کې وکړه، نو د ده مقابل پښتون هم ضرور دغه مني او دی بخښي.

د پښتنو له صفاتو څخه ده، چي ننواته به نه کوي او کې وکړه، ها مقابل یې هم ضرور مني، په دې ډول نور ډېر د پښتنوالي عنعنات سته، چي ځیني یې"خادم" او "الفت" زموږ پښتنو لیکوالو لیکلي دي. له دغو ټولو څخه دا ښکاره کیږي، چي پښتانه اخلاقاً په هجومي روح کي خورا زغرد او تند او بیا په بخښنه او عفو کي هم مرني دي.

کې انتقامي جذبات تاوده دي، عفو او بخښنه او د عذر غوښتلو منښت یې هم سته.

دا وه د پسیکولوژي ځیني اساسي ځلي چي موږ لنډ_لنډ ځرګند او په دې لار کي مو استفاده ځني وکړه، ځکه چي مضمون اوږدیږي، او د پښتنوالي د ښېګړو احتوا هم موږ ته اوس ممکنه نه ده، نو به دا بحث لنډ کوو او فقط د پښتنوالي او پښتو ځیني تاریخي نتایج به وښیو، چي پخوا د دې پښتنوالي لمر پر نړۍ څه تجلیات درلوده، او پښتانه د دغو روحیاتو او سپېڅلو اخلاقو په اغېزو څومره لوړ سوي وه؟ او په تاریخ کي د پښتو او پښتنوالي څه نخښي سته؟ دا تاریخي کتنه به هم لنډه وي.

د پښتنو د لمر ځلښت په تاریخ کې

د پښتنوالي روح، لکه لمر داسي دی، چي هر وخت په برېګښ او ځلښت کي و او دی. د پښتنوالي اخلاق او د پښتنو روحي او عقلي مزاج او د دوی معنوي جذبات او غرایز، د دوی سپېڅلي مشاعر داسي دي، چي هیڅ وخت یې ځان نه دی پټ کړی او پښتون ته یې تاریخي لوړتوب او شهرت هم بخښلی دی، په زړو آریانانو کي تقریباً درې تر څلورو زرو کالو د مخه هم پښتنو شهرت درلود. د هند په زاړه کتاب ریګوید کي د دوی نوم په "پکنه" سره راغلی دی. او په هغو لسو کامونو کي شمېرل سوی دی، چي دوی د آریانانو زوړ تاریخي جنګ کړی و .

نینوس او سمیلرامیس د آشور شاهانو د خپل عظمت په وخت کي هم پر باختر خپلي حملې کولې، اما د دې ځای خلکو سخت جنګونه ورسره وکړه د آشور د میخي خطو زاړه آثار چي پیدا سوي دي، دا ښیي چي 1100 کاله تر مېلاد د مخه یو آشوري بریالی تګالات فالازار Tagalath Phalazar په دوخلوېښتو قبیلو کي اراکوتو(ارچوتوس)، هراهوتي او نیسع او نیسا هم ذکر کوي، مګر دغو قبایلو دا فاتح بیوته مات کی او ځان یې آزاد کی

ارکوتو(ارچوتوس) خو د یونانیانو آراکوسیا Arachosia یعني قندهار دی، چي په پهلوي رخوت وه او عربو رخج او رخد کړ

هراهوتي harahuate چي په اوستا کي هم راغلی او په ریګوید کي سوس وتي ذکر سوی دی، ارغنداو دی

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

اما نیسع یا نیسا غالباً اوسنی نېش دی، چي د قندهار شمالي مغربي خوا ته کاین دی او د زاړه مدنیت آّثار هم پکښي ښکاریږي، او مسعودي اسلامي مؤرخ(332هـ) د بست او داور او رخج سره یو ځای د(نېس) په ډول راوړی دی له دې ځخه ښکاره سوه، چي پښتانه پخوا هم یو توریالی قوم و او د پردیو مریي توب یې نه مانه.

هیروډوټس د یونان زوړ مؤرخ چي تر میلاد د مخه (425-480) کاله اوسېدی، پښتانه د "پاکتویس Paktves "په نامه او د پښتنو اوپرېدي قبیله یې"اپاروتي" راوړې ده.

د مؤرخینو پلار هیروډوټس وایي :

"هغه خلك چي د هند شمال ته د"پاکتي ایکي" په مملکت کي پراته دي، د هستوګي ډول یې د باکتریانو(بلخیانو) دی، دوی خورا توریالي او جنګیالي دي، چي د خشیاراشا(486-465 ق م) هخامنشي فاتح سره وه او پوستینان یې اغوستي وه، لویي_لویي د غشو لېندۍ او خپلي وطني چړې(پېش قبض) یې درلودې "

هلبرانټ Hellebrandtr لیکي:

"په ریګوید کي راغلي دي، چي په آّراکوسیا(قندهار) کي یوه قبیله ده، چي (واسودیوا یې باچا او د ده زوی سوداس) و، دې قبیلې د سندهـ تر روده پوري بری وموند او جنګي کارنامې یې د افسانو او نقلو په ډول مشهوري وې تر میلاد د مخه(329-327 ق م) چي مقدوني سکندر د افغانستان پر خوا هندوستان ته تېرېدی، پښتنو د دې بریالي سره خورا سخته مقابله وکړه، د قندهار خلکو د ده سره جګړې وکړې، د نورو پښتنو په غرو کي هم سخت زحمتونه پر ورغله، د صوات په لته کي د یونان دا فاتح چي ټوله آّشیا یې نیولې وه، ټپي هم سو.

د سکندر سره د پښتنو مقابله خورا شهرت لري، د پښتونخوا یو غر په یونانیانو کي خورا مشهور دی، چي د یونان زوړ افسانوي پهلوان"هرکول" هم دا غر نه و نیولی، مګر سکندر پر دې غره یرغل وکړ او پښتنو ډېر یونانیان پکښي مړه کړه.

سکندر په پای کي مجبور سو او له بېري پر شا سو، وروسته چي پښتنو دا ځای تخلیه کړ، نو سکندر ځني تېر سو، یعني سکندر په خپل قوت پښتانه نکړه مات.

آّریان او کنټ کورث د دې غره قوم Arne (آّرن) مګر یو بل مؤرخ ډیوډوره یې Arnas لیکي چي دا غر په تاریخ کي "عجیب غر" بلل سوی، چي د پښتنو د مېړاني په سبب چا نسوای مسخر کولای او سکندر په خورا زحمت او داسي تلفاتو تر "پښتونخوا" تېر سو، چي ډېر سپاهیان یې مړه او نور خورا په ستونزو سوي وو.

د ډیوډور مؤرخ په قول، نو څکه سکندر د پښتنو له ببري ببرته هند ته پر دې خوا نه راغی، ناچاره سو چي د بحیرهْ عرب پر خوا ځان ایران ته ورسوي، او ډېر عسکر یې د لوږي او تندي څخه د بلوچستان په ریګو کي مړه او په 324 ق، م کي یې ځان فهرج ته ورساوه، تقریباً درې کاله یې د پښتنو له لاسه ناورینونه ولیدل.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

البرمالي موْرخ ليکي:

چي د پښتونخوا په خاورو کي د يونان سپاهيانو داسي بدي ورځي وليدې چي دوی به دا خيال کاوه، چي د خپلو زړو پهلوانانو عمليات نوي کوي، دلته په دوی کي هم چمونه وسوه، لکه دوه ويشت پېړۍ وروسته چي په دغه ځای کي پر انگرېزانو راغله

له دغو تاريخي بياناتو څخه ښه څرګندېږي، چي پښتانه له پخوانو پېړيو څخه دغسي مستقل او آزاد او په مليت مغرور او توريالي او ګړندي وو او د دوی د پښتنوالي روح په هغه وختو کي هم ځلېدی او شهرت يې درلود، چي ټولو موْرخينو د دوی ښېګړي ذکر کړي او د آريانانو په زړو کتابو کي يې نوم هم ذکر سوی دی.

د ګريکو بوديك مدنيت

صنايع د هر مدنيت او هر ثقافت نمايندګي په ښه ډول کوي، حتی ډېر ځله پوهان په صنايعو څخه د مللو افکار او روحيات هم معلوموي پر صنعت باندي، محيطي عوامل او سياسي او تاريخي حوادث هم اغېزه کوي.

يو صنعت چي له يوه محيطه بل ته نقل سي په دې نوي محيط کي نوی رنګ مومي او د دې محيط پر تقاضا ځان سم کي، لکه د مخه چي مو وويل د سکندر د فتوحاتو پر وخت په پښتونخوا کي ډېر يونانيان پاته سوه او چي سکندر ولاړ نو دوی په باختر کي يو سلطنت جوړ کی، دوی خپل يوناني ثقافت او مدنيت ورسره راوړی و، وروسته 600 کاله تر ميلاد دمخه د هندوستان د بودا دين هم دې خوا ته راغی، دا دوه مدنيته سره ګډ سوه، د پښتنو روحي تجليات وو، چي دلته يې يو تاريخي مدنيت چي نه د هند و، نه د يونان ايجاد کړ، دا مدنيت او صنعت چي د پښتونخوا د خلقو قريحې او د دوی محيطي او اجتماعي او روحي عواملو منځ ته راوړی و، د اسلام تر راتلو پوري دلې و، په باميان، باختر قندوز او د کابل شمالي خواوي، هډه، پېښور، ټکسيلا او د اټك ها خواته يې ډېر ښه_ښه آثار اوس هم موندل کيږي. د دې صنعت نفوذ اوسنيو موْرخينو لکه: هاکن فرانسوی، فوشه، جون مارشل انګليس، ګوډار او نورو په ښه ډول پلټلی دی او دا را ښکاره کوي، چي د پښتنو تاريخي عظمت د صنعت او فکر او فلسفې او سياست له خوا هم خورا ټينګ و. او اغېزي يې په هند کي تر کشميره پوري تللي وې، لکه د کشمير د ډورك او ټکسيلا د اولي اونك ستونونه چي دا اغېزې ښه ښکاره کوي

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د عربو او اسلام برى

موږ د مخه د پښتنو د روحياتو په بحث کي ووېل، چي دوى زاړه مبادي ښه ساتي او چي نوي مبادي يې ومنل بيا يې نو ژر پرېږدي.

د اسلام مقدس دين چي پښتنو ته راغى، نو دوى لومړى د مسلمانانو سره ډېري سختي مقابلي وکړې، مگر وروسته چي دوى دا مقدس دين قبول کئ، نو يې داسي فداکارۍ ورته وکړې، چي يو لوى مملکت، لکه هند د دوى په توره د اسلام په دين مشرف سو .

احمد بن يحى بغدادي اسلامي مؤرخ چي په بلاذري مشهور دى په(255 هـ) کي ليکي:

"د هجرت په 30 کال ربيع بن زياد بن انس حارثي د سيستان له خوا په هرمند او داور راغى او وروسته يې بست او زابل(قندهار) فتحه کړ، مگر د سيستان د رزنج خلکو خپل اسلامي امير ايستلى و، نو حضرت علي(رض) بېرته د جمل تر جنگ وروسته ونيوى، د حضرت معاويه(رض) په عصر کي بيا مسلمانانو هغه ځايونه ونيول، چي خلك يې له اسلامه بېرته اوښتي وه، کابل هم په دغو کي و، وروسته بيا د کابل پاچا رتبيل مسلمانان و ايستل، مگر بېرته مسلمانانو کابل، بست، رخج، داور ونيول، د عبدالملك بن مروان(65-86 هـ) په عصر کي بيا د رتبيل سره جنگونه وسوه او دا خواوي له 30 څخه بيا تر 100 هـ کاله مسلمانانو څو واره فتح کړې "

په دې ډول پښتنو لومړى د مسلمانانو فاتحينو سره کلکي مقابلې وکړې، مگر وروسته چي د اسلام په پاك دين سو، نو بيا يې دې دين ته ښې فداکارۍ وکړې، هغه وخت چي د سند اسلامي فاتح محمد بن قاسم د 90 هجري کال په حدودو کي ملتان او سند فتح کول، د دې اسلامي بريالي سره پښتانه هم وه او پر هغه خوا يې اسلام خپور کئ.

په (375 هـ) کي د پښتنو لوديانو څخه يوه بريالي شېخ حميد په ملتان کي د سلطنت اساس کېښود، دې پښتون او د ده کورنۍ تر ډېره په پښتنواله خپله پاچهي وچلوله او د هندوستان د راجگانو څخه يې ځان وساتى.

وروسته چي امير ناصر سبکتگين په 367 هـ کي د غزني پاچا سو، پښتانه د دې پاچا ملگري سوه او دې پاچا هم د زابل(قندهار) له پښتنو سره خپلوي وکړه، ځيني مؤرخين وايي، چي د ده په لښکر کي چي د هندوستان د حملو دفاع يې کوله، دوه زره يا لس زره ، پښتانه وه د ملتان له لوديانو سره هم د سبکتگين د خپلوۍ له امله دوستانه روابط درلوده.

تر دې وروسته د سبکتگين زوى زابلي محمود چي مور يې د کندهار پښتنه وه، د غزني شاهنشاهي لوړه کړه، پښتنو د خپل خوريي سره ډېر کومکونه وکړه ، د هندوستان فتوحات او د بخارا، ايران برى ټوله د پښتنو په توريالیتوب وه، يميني د غزنوي عصر مؤرخ وايي: چي پښتانه د اجل په څېر يا د وږي زمري په ډول پر غليم ورتله، پر کوتلو خاته، لکه برېښنا پر زنگلو ننواته، لکه هوسۍ پر غرو لوړېده، لکه سېل په غرو کي شېوه کېده "

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

يو پښتون د هندوستان په فتوحاتو کي د پښتنو مېړانه په دې بيتو کي په فخر او حماست بيانوي:

تـــر کـــو نامردو داسي ودنګل له نام و ننګه

زه يو پښتون وم چي ولاړ وم د سلطان تر څنګه

توره په لاس په ســـــره اور د عرصات وختم

له بت شکن ســره بـــه دژ د سومنات وختم

پښتانه موْرخين د پښتنو جنګي مشرانو او ملکانو نومونه، چي د سلطان محمود په لښکر کي وه، بيانوي، يو جنرال يې خالو خان و، په دې لنډۍ کي هم له ګومله د دې جنرال د لښکرو راتګ ښوول سوی دی:

چي د خالو لښکري راســـــي!

زه به ګومل ته د خپل يار ديدن له ځمه

دغه د پښتنو کومك و، چي د محمود زوی مسعود د ايران په فتوحاتو کي موْفق او وروسته يې وغوښته چي ولاړ سي، بغداد هم فتح کي او د اسلامي خلافت مرکز غزني ته رانقل کي او غزنوي شاهان د ايشيا او اسلام په پاچهۍ ومنل سي

تر غزنوي پاچهانو وروسته د غور پښتانه بريالي سوه، دوی هم د پښتنوالي د روح په برکت ټوله هند فتح کړ، د غوري سلطان شهاب الدين مېړاني د قطب الدين ايبك بريالیتوب او بيا په هند کي د پښتنو پاچهانو کارنامې تاريخ نسي هېرولای، د سوريانو پښتنو شاهي، خو په هند کي د عدالت او عظمت او مدنيت دوره وه، د شېرشاه سوري عمرانات او د ثقافت او تمدن خدمتونه د تاريخ په زرو ليکي تر اوسه هم د هند په مختلفو رياستونو کي د دغو پښتنو کورنۍ حکمراني لري.

د کورګانيانو په پاچهۍ کي چي لومړی پښتانه د بابر په ملاتړ ودرېدل او هند يې ورسره فتح کړ، وروسته د ډهلي ګورګانيانو وغوښته چي د دوی خپل فطري حق يعني آزادي ځني سلب کړ، مګر پښتنو خو مريي توب نه مانه، نو په دې دوره کي پښتانه ټوله پر خپله ننګه ولاړ وه، چي تر پايه يې خپله آزادي له لاسه ورنه کړه.

د پښتنو ملي پهلوان او نامتو سردار او اديب خوشحال خان خټك د دې ملي جنګو سردار و او د پښتنو ملي اديبانو د خټکو کورنۍ او د مومندو توريالیو د پښتنوالي د استقلال غوښتنو روح ښه ښکاره کړ او د ګورګانيانو پر خلاف يې په خپل ملت کي داسي تبليغات وکړه، چي په پای کي د پښتنو له مريي توبه ناکامه سوه.

پخپله په افغانستان کي هم پښتانه د برم او جلال خاندان وه، د هوتکو او مرحوم حاجي ميرويس خان مېړانه او د ده د کورنۍ محمود او اشرف فتوحات خو ښکاره دي.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

بیا د نادر افشار په مقابل کې د پښتنو ټینګار د پښتونوالي یوه نندارہ وه، د هرات د ابدالیانو جنګونه د دې فاتح سره مشهور دي، یو کال د قندهار ښار محاصره وه، په دې په پافشاري کې د پښتون شاه حسین او سیدال خان ناصر سپه سالار مېړانه زموږ نه هیرېږي .

د هند له خوا چې نادر افشار بېرته راځي، دې فاتح د خپلو غنایمو د ساتنې لپاره د خیبر پښتنو ته د لارې ججه ورکړه، نو ځنې راتېر سو ، ځکه چې ده ته د پښتنو د توري بریښ ښه ښکاره و.

تر نادر افشار وروسته چې اعلیحضرت لوی احمدشاه بابا د پښتنو باچا سو، نو دې ښاغلي پښتون د پښتنو د پښتنوالي لیاقت او کشورکشایي ښه وچلوله، احمدشاه بابا د خپل ښاغلي پښتون ملت په ملګرۍ او توره اووه اته واره پر هند یرغلونه وکړه، د هند مسلمانان یې د کفارو له تسلطه وژغورل د مرهټو جنګ د هندوستان له لویو جنګو څخه دی، چې پنځوس شپېته زره پښتانه تقریباً لسو لکو تنو سره وجنګېدل، ټوله یې مات کړه، تر دوو لکو تنو پوري یې مړه کړه او مرهټیانو ملا یې ور ماته کړه اې مارسډن انګلیسی موْرخ وایي:

"احمدشاه په آسانۍ سره د ډهلي پاچا سو او لکه محمود غزنوي او محمد غوري څو واره یې پښتانه په هندوستان راوبهول" . . .

کرانټ ډفه انګلیسی موْرخ لیکي:

"د پاني پت جګړه د هندوستان د مهابهارت تر جګړې وروسته لو جګړه ده، په درو ورځو کې پښتنو لویه فتحه وګټله "

یو پښتون شاعر برهان خان چې په دې فتوحاتو کې د احمدشاه بابا سره و، د دې جنګ سببونه د پښتانه شهنشاه له خولې داسي بیانوي:

احـــمدشاه بادشـــاه په جارو وویله

د غـــزا په نیـــت ووزمه له کابله

یا به قتل کړم کفار په هندوستان کي

یا به پرې کړمـه کله پرې باندې خپله

په دې ډول احمدشاه بابا د پښتنوالي په ننګه هندوستان ته څو وارې ولاړ، او د خپلو اسلافو محمد او محمود یاد یې تازه کړ، د پښتنو لویه لمن له دې ښه ښکارېږي، چې احمدشاه بابا که څه هم هند فتح کړ، بخارا یې ونیوله، پر خراسان یې تسلط وموند، مګګر په دغو سرو هیوادو کې یې د هغه ځای بادشاهان بېرته په شاهۍ کښېنوله او د پښتنوالي لوړ همت او عالیجنابي یې ثابته کړه، تر احمدشاهي دورې وروسته هم د پښتنوالي روح مړ نه و، ډېر ځله

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

يې شاوخوا بریښ کاوه، وزیر اکبرخان غازي د کابل او جلال آباد جهادونه او د سردار محمدایوب خان غازي د میوند غزا او بیا د غازي محمدنادر شاه شهید د ټل او جنوبي خوا جهادونه نه هیروي.

تر دې ځایه مو د پښتنوالي د ورځ ځیني رڼاوي او برېښناوي په تاریخي ادارو کي ښکاري کړې، دا خو یوه لنډه تاریخي کتنه وه، که مو مفصل لیکلای، نو د پښتنو د توري او اخلاقي اقتدار پرته، د دوی مدني او عمراني او ادري خدمتونه هم ډېر دي، چي لیکل یې بېل_بېل کتابونه غواړي، په پښتنو کي علما او د فن او پوهي خاوندان او بریالي شهنشاهان او نامتو دلاوران او پهلوانان تېر سوي دي، لنډه خو یې دا چي د پښتنوالي روح یو ژوندی او نه مړ کېدونکی روح دی، چي نن ورځ پر پښتنو او د دې زمانې پر ځلمو لازمه ده، چي خپل مفاخر او د پلرو او نیکو د پښتنوالي ښېګړي را ژوندۍ کي او د خپل ملیت په روڼ تاریخ وویاړي، ما دا څو کرښي د پښتنوالي په علمي پلټنه او سپړنه کي اوس وکښلای سوې او خپلو پښتنو ته مي وړاندي کړې، ګوندي د تېرو پښتنو اروا خوښ او د اوسنیو ځلمو لپاره د پښتنوالي درس وګرځي.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

نتیجه

تر دې ځايه مو د پښتنوالي د ورځ ځيني رڼاوي او برېښناوي په تاريخي ادارو کې ښکاري کړې، دا خو يوه لنډه تاريخي کتنه وه، که مو مفصل ليکلای، نو د پښتنو د توري او اخلاقي اقتدار پرته، د دوی مدني او عمراني او ادري خدمتونه هم ډېر دي، چې ليکل يې بېل_بېل کتابونه غواړي، په پښتنو کې علما او د فن او پوهې خاوندان او بريالي شهنشاهان او نامتو دلاوران او پهلوانان تېر سوي دي، لنډه خو يې دا چې د پښتنوالي روح يو ژوندی او نه مړ کېدونکی روح دی، چې نن ورځ پر پښتنو او د دې زمانې پر ځلمو لازمه ده، چې خپل مفاخر او د پلرو او نيکو د پښتنوالي ښېګړې را ژوندۍ کې او د خپل مليت په روڼ تاريخ وویاړي، ما دا څو کرښې د پښتنوالي په علمي پلټنه او سپړنه کې اوس وکښلای سوې او خپلو پښتنو ته مې وړاندې کړې، ګوندې د تېرو پښتنو اروا خوښ او د اوسنيو ځلمو لپاره د پښتنوالي درس وګرځي.

Download from: ketabton.com

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library